

۱۴۳۹۴
۹۷۶۱۰
روش‌شناسی در جغرافیای سیاسی و

ژئوپلیتیک

(روش‌های فرائضاتی)

www.ketab.ir

دکتر رسول افضلی

عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

شماره مسلسل ۹۰۸۹

شماره انتشار ۳۸۲۵

انتشارات دانشگاه تهران

افضلی، رسول، ۱۳۵۳ -	سرشناسه
روش‌شناسی در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک (روش‌های فرائیباتی) / رسول افضلی.	عنوان و نام پدیدآور
تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۶.	مشخصات نشر
۳۰۷ ص.	مشخصات ظاهری
انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۸۲۵.	فروست
978-964-03-7080-3	شابک
فیبا	وضعیت فهرست‌نویسی
کتابنامه.	یادداشت
سیاست جغرافیایی	موضوع
جغرافیای سیاسی	موضوع
دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات	سناسه افزوده
۱۳۹۶ ۷۹/الف/۳۱۹ JC	رده‌بندی کنگره
۳۲۰/۱۲	رده‌بندی دیویی
۴۶۷۳۰۲۳	شمار کتابشناسی ملی

این کتاب مشمول قانو حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل دیجیتال، یا هر روش دیگر، بدون اجازه ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

ISBN:978-964-03-7080-3

9 789640 370803

عنوان: روش‌شناسی در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک (روش‌های فرائیباتی)

تألیف: دکتر رسول افضلی

ویرایش ادبی: فرشاد رضوان

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۶

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلف است»

بها: ۲۰۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>

بخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

فهرست مطالب

بخش اول: شناخت‌شناسی در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک..... ۱

مقدمه..... ۳

۱- فلسفه علم..... ۳

۲- هستی‌شناسی..... ۶

۱-۲- هستی‌شناسی مکان و فضا..... ۶

۳- شناخت‌شناسی..... ۹

۱-۳- دیدگاه معیار دربارهٔ علم..... ۱۱

۲-۳- مشاهده در علم..... ۱۴

۳-۳- شناخت‌شناسی مکان و فضا..... ۱۵

نتیجه‌گیری..... ۲۰

بخش دوم: روش‌های فرااثباتی در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک..... ۲۳

مقدمه..... ۲۵

فصل اول: روش پدیدارشناسی..... ۲۹

مقدمه..... ۲۹

۱- پدیدارشناسی چیست؟..... ۳۰

۲- بنیادهای فلسفی روش پدیدارشناسی..... ۳۱

۱-۲- پدیدارشناسی ادموند هوسرل..... ۳۲

۲-۲- پدیدارشناسی هایدگر..... ۳۷

۳- کاربرد روش پدیدارشناسی در مطالعهٔ مکان و فضای جغرافیایی..... ۴۴

۱-۳- کاستی‌های روش پوزیتیویستی در مطالعهٔ مکان..... ۴۵

۲-۳- رویکردها و مراحل کاربرد روش پدیدارشناسی در مطالعهٔ مکان و فضا..... ۴۷

۳-۳- گردآوری داده‌ها در روش پدیدارشناسی..... ۵۱

۴-۳- مورد پژوهشی..... ۵۶

نتیجه‌گیری..... ۶۰

فصل دوم: روش هرمنوتیک..... ۶۱

مقدمه..... ۶۱

۶۱	۱- هرمنوتیک چیست؟
۶۲	۲- بنیادهای فلسفی هرمنوتیک
۶۳	۱-۲- هرمنوتیک عام «شلایر مایر»
۶۴	۲-۲- هرمنوتیک لغت‌شناسانه «بونک»
۶۵	۳-۲- هرمنوتیک روش‌شناسانه «دیلتای»
۶۶	۴-۲- هرمنوتیک هستی‌شناسانه «هایدگر»
۶۹	۵-۲- هرمنوتیک فلسفی «گادامر»
۷۷	۳- کاربرد روش هرمنوتیک در جغرافیا
۸۱	۱-۳- مورد پژوهشی ۱: مطالعه هرمنوتیکی نقشه: هرمنوتیک سطح ۲
۹۶	نتیجه‌گیری

۹۹	فصل سوم: روش‌های ساختارگرا و پساساختارگرا
۹۹	مقدمه
۱۰۰	۱- ساختارگرایی چیست؟
۱۰۱	۲- بنیادهای فلسفی ساختارگرایی
۱۰۱	۱-۲- گاستون باشلار
۱۰۳	۲-۲- روزه‌کنانگیلیم
۱۰۴	۳-۲- مارسل موس
۱۰۸	۴-۲- ژاک لاکان
۱۱۰	۳- ساختارگرایی در جامعه‌شناسی
۱۱۰	۱-۳- ساختارگرایی لویی آلتوسر
۱۱۵	۲-۳- ساختارگرایی نیکوس پولاتزاس
۱۲۱	۴- کاربرد روش ساختارگرایی در جغرافیای سیاسی
۱۲۱	۱-۴- قلمروسازی از دیدگاه ساختارگرایی
۱۲۵	۵- پساساختارگرایی چیست؟
۱۲۸	۶- بنیادهای فلسفی پساساختارگرایی
۱۲۸	۱-۶- ژان فرانسوا لیوتار
۱۳۰	۲-۶- ژاک دریدا
۱۳۲	۷- کاربرد در جغرافیای سیاسی
۱۳۲	۱-۷- فراروایت‌های دانش ژئوپلیتیک و شالوده‌تکنی آنها
۱۶۰	نتیجه‌گیری

۱۶۳	فصل چهارم: روش‌های گفتمانی و زبانی
۱۶۳	مقدمه
۱۶۳	۱- روش زبانی چیست؟

۱۶۵	۲- بنیادهای فلسفی روش زبانی
۱۶۵	۲-۱- فردینان دو سوسور
۱۷۰	۲-۲- لودویگ ویتگنشتاین
۱۷۳	۳- زبان در جامعه‌شناسی
۱۷۳	۳-۱- روث وداک
۱۷۵	۳-۲- تو ون دایک: رویکرد اجتماعی-شناختی
۱۷۷	۳-۳- نورمن فرکلایف: گفتمان، کردار اجتماعی زبان
۱۸۳	۴- کاربرد روش زبانی در جغرافیای سیاسی (تحلیل زبانی گفتمان‌های ساخت سیاسی فضا در ایران)
۱۸۴	۴-۱- ساخت قومی - طایفه‌ای (از مشروطه تا ظهور رضاشاه)
۱۸۸	۴-۲- ساخت ملی (۱۳۲۲-۱۳۰۴)
۱۹۰	۴-۳- ساخت - رنید (۱۳۵۷-۱۳۲۰)
۱۹۳	۴-۴- ساخت ایدئولوژیک اسلام (۱۳۶۸-۱۳۵۷)
۱۹۴	۴-۵- ساخت رفاه و توسعه اقتصادی (۱۳۶۸-۱۳۷۱)
۱۹۷	۴-۶- ساخت توسعه سیاسی (۱۳۷۴-۱۳۶۶)
۱۹۸	۴-۷- ساخت عدالت محوری (۳۵۲-۱۳۰۴)
۱۹۹	۵- روش گفتمانی چیست؟
۲۰۲	۶- بنیادهای فلسفی و جامعه‌شناختی روش گفتمان
۲۰۳	۶-۱- میشل فوکو
۲۱۹	۶-۲- لاکلا و موف
۲۳۶	۷- تفاوت روش‌های تحلیل گفتمان و تحلیل انتقادی گفتمان
۲۳۶	۷-۱- روش تحلیل گفتمان
۲۳۷	۷-۲- روش تحلیل انتقادی گفتمان
۲۳۹	۸- کاربرد روش تحلیل گفتمان در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک
۲۳۹	۸-۱- قلمروسازی گفتمانی در منطقه خاورمیانه (رویکردی نو به فرایند شکل‌گیری کشورهای منطقه)
۲۵۸	نتیجه‌گیری
۲۶۵	منابع
۲۷۵	واژه‌نامه
۲۷۹	نمایه

پیشگفتار

هدف از تألیف این کتاب طرح ساده و قابل فهم روش‌های نوین در جغرافیای سیاسی است. هنگامی که به دانشجویان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری درس نظریه‌ها می‌دادم، متوجه شدم که آنها فهم روشنی از روش‌های فرا اثبات‌گرایی ندارند؛ کتاب ساده و قابل فهمی نیز برای این منظور در اختیار نیست. مطالعه کتب انگلیسی برای افراد مبتدی بسیار مشکل‌اند و به دلیل مشکل فهم این زبان، نمی‌توان زمان را در دانشگاه تدریس کرد. این کتاب برای کسانی که خواهان غور جدی در حوزه روش‌شناسی باشند به صورت منسجم و جامع تنظیم شده است و امیدوارم نقطه عزیمت سهل‌الوصول و مفیدی در اختیار نهد تا فهم منابع خارجی را آسان‌تر سازد.

من حوزه روش‌شناسی را در دانشگاه تهران در فضایی آغاز کردم که تحت‌الشعاع نظرات پرفسور ناصر هادیان قرار داشت. این درس به و درس‌ها و کلاس‌هایش باید از محتوای این کتاب مشهود باشد. همچنین بخش مهمی از محتوای کتاب در رهنمودهای پرفسور آنتوین اسوارد در دانشگاه لاوال کانادا و شاگردی کلاس‌های درس سیر بشمیریه و دکتر محمد رضوی در دانشگاه تهران است. یک خصوصیت قابل ذکر مکتب فکری ایشان، تأکید بر دقت نظر و بیان ساده و بی‌آرایش موضوعات داشتند. مطمئنم اگر آنها، نسخه‌ای از این کتاب را مطالعه کنند، به سیاق قبل آن را به من باز خواهند گرداند تا برخی از مطالب آن را بازنویسی کنم؛ احساس خوشایندی که با غرور آن را خواهم پذیرفت و منتظر این راهنمایی خواهم ماند.

علاقه من به روش‌های فرا اثبات‌گرایی به قبل از ورودم به دانشگاه جغرافیا برمی‌گردد، به‌طوری‌که رساله دکتری خود را با محوریت روش جامعه‌شناسی تاریخی نگاشتم و با هنگام دفاع، از سوی همه داوران حمله همه‌جانبه‌ای علیه پوزیتیویسم تلقی شد. خلأ توجه به این روش‌ها در دانشکده جغرافیا تلاشم را در این زمینه دوچندان کرد و در طی یک دهه گذشته سعی داشتم تا آنها را به شکل متکامل‌تری آموزش دهم. جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک عرصه مناسبی برای کاربرد روش‌های فرا اثبات‌گرایی است اما عدم طرح آنها در طی این سال‌ها، دانشجویان آن را در این حوزه مبتدی و گاهی نسبت به آنها کاملاً ناآشنا ساخته است.

طرح روش‌های فرا اثبات‌گرایی به معنای انکار روش‌های پوزیتیویسم نیست، چرا که در این صورت باز یکتا انگاری روشی بر عرصه علم حاکم می‌شود و بسیاری از واقعیت‌های علمی در فرایند انحراف روش‌شناختی کشف نخواهند شد. روش‌های فرا اثبات‌گرا مدعی شناخت بهتر واقعیت‌های علمی در حوزه‌هایی هستند که پوزیتیویسم به دلیل محدودیت‌هایش قادر به شناخت آنها نیست.

هدف این کتاب معرفی روش‌های فرا اثبات‌گرایی و چگونگی کاربرد آنها در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک است. با اینکه سال‌های زیادی از آغازین روزهای شروع مطالعاتم در این حوزه می‌گذرد، اما مطالب کتاب را خالی از نقص و ضعف نمی‌بینم. نقد و به چالش کشیدن مطالب آن، هم به من و هم به استفاده‌کنندگان آن در چاپ‌های بعدی کمک خواهد کرد. در پایان لازم می‌دانم از زحمات دو نفر از دانشجویانم که در ویراستاری و بازخوانی دوباره متن مرا یاری رساندند تشکر نمایم. آقای حامد رحمانی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی که با دقت و حوصله متن کتاب را چندین بار مطالعه و آن را ویراستاری کردند و همچنین خانم زهرا انصاری فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی که زحمت بازخوانی متن را متقبل شدند.

رسول افضلی

Rafzali @ ut.ac.ir